

ПОСЕБНЕ ПРИРОДНЕ ВРЕДНОСТИ ШУМА СА РЕЖИМОМ I СТЕПЕНА ЗАШТИТЕ У НАЦИОНАЛНОМ ПАРКУ „ТАРА”

ДРАГАНА ОСТОЈИЋ¹
БИЉАНА КРСТЕСКИ¹
АНКА ДИНИЋ²
АНА ПЕТКОВИЋ¹

Извод: У раду су приказани резултати валоризације најзначајнијих шумских екосистема у Националном парку „Тара” са посебним освртом на шуме у оквиру 17 локалитета под режимом заштите I степена. Национални парк „Тара” основан је 1981. године према Закону о националним парковима („Службени гласник СРС”, бр. 41/1981). После 34 године трајања заштите, 2015. године, урађена је ревизија Националног парка и успостављена нова површина која износи 24.991,82 ха. Установљена површина у режиму заштите I степена износи 3.323,92 ха или 13,30% од укупне површине Националног парка. У овом режиму су заступљене најзначајније природне вредности Националног парка „Тара”, обухваћене са 17 строгих природних резервата: „Било”, „Љути брег”, „Црвене стене”, „Студенац”, „Горушице”, „Звезда”, „Врањак”, „Змајевачки поток”, „Црвени поток”, „Кањон Бруснице”, „Алушка планина”, „Кремићи”, „Клисура Дервенте”, „Клисура Раче”, „Рачанска Шљивовица”, „Кањон склопови” и „Пушине”. Највећа вредност Таре је Панчићева оморика (*Picea omorika*), терцијерни реликт и ендемит, која је заступљена у 12 строгих природних резервата.

Кључне речи: Национални парк Тара, шумски екосистеми, локалитети са режимом I степена заштите, Панчићева оморика

SPECIAL NATURAL VALUES OF THE 1st DEGREE PROTECTION REGIME FORESTS IN 'TARA' NATIONAL PARK

Abstract: The paper presents the results of the valorization of the most important forest ecosystems in 'Tara' National Park with special reference to the forests within 17 sites under protection regime level I. Mt. Tara was declared a national park in 1981 according to the Law on National Parks ('Official Gazette of SRS', No. 41/1981). In 2015, 34 years after its establishment, a revision of the National Park was carried out and a new surface area of 24,991.82 ha was established. The area under protection regime I amounts to 3,323.92 ha or 13.30% of the total area of the National Park. This area hosts the most important natural values of 'Tara' National Park in the following 17 strict nature reserves: 'Bilo', 'Ljuti Breg', 'Crvene Stene', 'Studenac', 'Gorušice', 'Zvezda', 'Vranjak', 'Zmajevački Potok', 'Crveni Potok', 'Kanjon Brusnice', 'Aluška Planina', 'Kremići', 'Klisura Dervente', 'Klisura Rače', 'Račanska Šljivovica', 'Kanjon Sklopovi' and 'Pušine'. The highest value of Tara is Serbian spruce (*Picea omorika*), tertiary relict and endemic represented in 12 strict nature reserves.

Keywords: 'Tara' National Park, forest ecosystems, 1st degree protection regime localities, Serbian spruce.

1 др Драгана Остојић, Завод за заштитишу природе Србије, Београд; Биљана Крстески, Завод за заштитишу природе Србије, Београд

2 Ана Петковић, д-р инж. шумарства, волонтер

3 др Анка Динић, научни саветник, Институт за биолошка истраживања „Синиша Стијанковић”, Београд

1. УВОД

Национални парк „Тара“ основан је 1981. године са седиштем у Бајиној Башти, на површини од 22.000,00 ха. Од тада до данас рађено је више измена и допуна Закона. Према последњим подацима који датирају из 2015. године, када је рађена ревизија природних и културних вредности и граница заштићеног подручја Националног парка „Тара“ („Службени гласник РС“, бр. 84/2015) успостављена је нова површина која износи 24.991,82 ха, при чему је простор Парка проширен површином подручја Заовина (Остојић, Д. *et al.*, 2015), које је било предложено за заштиту 2008. године, у категорији предела изузетних одлика.

Савремени концепт активне заштите екосистема Националног парка подразумева предузимање свих мера заштите и унапређивања стања, што се у односу на шуме осигурава планирањем и извођењем мера заштите. Сходно Закону о заштити природе („Службени гласник РС“, број 36/2009, 88/2010, 91/2010 и 14/2016), успостављени су режими заштите I, II и III степена. У оквиру Националног парка „Тара“ однос површина под одређеним режимима заштите је следећи: режимом I степена заштите обухваћено је 3.323,92 ха (13,30%), режимом II степена заштите 8.514,39 ха (34,07%) и режимом III степена заштите 13.153,51 ха (52,63%).

Укупна површина шума у Националном парку „Тара“ износи 19.927,93 ха. Према власничкој структури шума, укупна обрасла површина државног поседа заузима 11.105,34 ха, површина под шумом у приватном власништву износи 8.050,00 ха, док се у поседу Српске православне цркве налази 772,59 ха шума. Највећа површина државних шума налази се у режиму II степена заштите и заузима површину од 4.589,71 ха (41,3%), у режиму III степена заштите налази се 3.514,08 ха (31,6%), док се у режиму I степена заштите налази 3.001,55 ха (27,0%) шуме.

Имајући у виду да се управо у режиму заштите I степена налазе и највреднији шумски екосистеми Таре, у раду смо приказали анализу шумских фитоценоза у оквиру 17 локалитета овог режима заштите. Национални парк „Тара“ одликује се јединственим природним вредностима, присуством природних реткости, атрактивним предеоним целинама и најквалитетнијим и најочуванијим шумским екосистемима на Балкану и у Европи. Планина Тара налази се у западној Србији и њена површина износи 183 km². Припада Старовлашким планинама. Оивичена је са севера Дрином, са запада речицама Дервентом и Белим Рзавом, са југа креманском и мокрогорском котлином и са истока Пилицом и Солотушком реком. Већи део планине, централни и северни, припада општини Бајина Башта, а мањи јужни део општини Ужице. Национални парк Тара у целини припада општини Бајина Башта и простире се на површини од 24.991,82 ха.

Једна словенска легенда каже да је планина Тара била светилиште бога Тара, према коме је и добила име. Чувени кањон Дрине, који опасује Тару са северне стране, најдубљи је у Србији и трећи у свету. На северној падини Таре извире речица Врело, најкраћа у Европи, дужине 365 m (река Година). То је десна притока Дрине, која при ушћу у насеље Перућац прави атрактиван

водопад висине око 20 m. Највиши врх Таре је Збориште (1.544 m н.в).

Циљ рада је да се прикажу природне вредности шума у режиму заштите I степена у оквиру Националног парка Тара. Активна заштита Националног парка „Тара“ као природног добра од изузетног националног значаја траје последњих 30-40 година. Поједине шуме овог подручја стављене су под заштиту државе пре проглашења Таре као националног парка, 1950. године. Убрзо по формирању службе заштите природе (Завода за заштиту природе и научно проучавање природних реткости НР Србије), отпочиње систематски рад на заштити природних реткости и вредности издвајањем строгих резервата природе. На планини Тари најпре су донета Решења о заштити шест строгих резервата природе у којима је основна вредност била Панчићева оморика, и то: „Било“, „Брусница“, „Црвене стене“, „Црвени поток“, „Љути брег“ и „Под Горушицом“.

2. ОБЈЕКАТ ПРОУЧАВАЊА, МАТЕРИЈАЛ И МЕТОД РАДА

Анализом су обухваћене заштићене шуме на локалитетима у режиму I (првог) степена заштите Националног парка Тара, којих има укупно 17. Режим I (првог) степена заштите - строга заштита, спроводи се на заштићеном подручју или његовом делу са изворним или мало измењеним екосистемима изузетног научног и практичног значаја, којом се омогућавају процеси природне сукцесије и очување станишта и животних заједница у условима дивљине (Закон о заштити природе „Службени гласник Републике Србије“ бр. 36/09, 88/10, 91/2010- исправка, 14/2016 и 95/ 2018-други закон).

Прикупљање и обрада података

Примењен је стандардни метод рада и прикупљање података је обављено на уобичајен начин вредновања са становишта потребе и циљева заштите природе и животне средине чији су критеријуми исказани кроз: аутохтоност и аутентичност, репрезентативност, разноврсност, интегралност и естетичност. Вредновање истражног подручја као природног добра извршено је према Правилнику о критеријумима вредновања и поступку категоризације заштићених подручја („Службени гласник РС“, бр. 97/2015). При анализи заштићених шума примењена је и савремена фитоценолошка номенклатура која је садржана у најновијим синтезама шумске вегетације Србије (Динић, А., Татић, Б., 2006; Томић, З., 2006; Томић, З., Ракоњац, Љ., 2011). Приказани су резултати мултидисциплинарних истраживања која је стручни тим Завода за заштиту природе Србије извршио у оквиру ревизије подручја, валоризације нових локалитета и проширења граница Националног парка за подручје Заовина. У раду су коришћене студије које се односе на Национални парк Тара: „Природни резервати Националног парка Тара – еколошко – фитоценолошка студија шумске и жбунасте вегетације“ (Мишић, В., 1994), „Студија заштите – Стручна основа за израду Закона о Националном парку Тара“ (Остојић, Д., Крстески, Б., Красуља, С., Секулић, Н. *et al.*, 2015) и Лексикони националних паркова Србије ТАРА (Рогановић, В. *et al.*, 2015).

3. ПРИРОДНИ УСЛОВИ И СПЕЦИФИЧНОСТИ ШУМСКЕ ВЕГЕТАЦИЈЕ НАЦИОНАЛНОГ ПАРКА ТАРА

Планина Тара и суседна Звијезда чине јединствену планинску целину које међу собом раздвајају кањонске долине речица Дервенте и Белог Рзава. Тектонско формирање ових планина везано је за средњи терцијер у чијој геолошкој структури доминирају тријаски кречњаци и серпентинске формације (Цвијић, Ј., 1924; 1926). Највиши врх Звијезде је Велики Столац (1.673 m н.в.). Изглед рељефа планине Таре одређују четири основне целине:

- централна пространа површ висине 1.000-1.200 m н.в.,
- северни одсек према кориту Дрине,
- западни одсек према кориту Дервенте и Белог Рзава,
- источне и јужне падине Таре према бајинобаштанској, ужичкој, креманској и мокрогорској котлини.

Клима у подручју Таре је умереноконтинентална (Гђурчик, П., 1992). У сливу Дрине клима има влажан субхумидни карактер. У висинском дијапазону 300 - 800 m н.в. је хумидна клима, а на платоу планине и њеним врховима сви показатељи указују на изразито хумидни карактер.

У шумама Националног парка Тара заступљено је више земљишних творевина које су образоване на киселим силикатним стенама – шкриљцима и пешчарима; на кречњацима, базичним и ултрабазичним силикатним стенама, серпентинитима и перидотитима (Кнежевић, М., 1992). На кречњаку се налази читава еволуционо-генетичка серија: кречни сирозем, проторендзина, права рендзина, браунизирана рендзина и *terrafusca* (Ант и Ћ, М., и др., 1968). На серпентинитима је констатована посмеђена серпентинитска рендзина и смеђе земљиште на серпентиниту (Јовић, Н., 1973). На силикатним стенама Таре заступљени су: хумусно - силикатно земљиште на шкриљцима, кисело смеђе земљиште на шкриљцима и кисело смеђе земљиште на пешчару.

Поред изузетног биодиверзитета флоре који на подручју Таре броји 1.156 врста васкуларне флоре, од чега је 76 ендемита, присутна су и бројна станишта значајне фауне. У Националном парку „Тара” налази се укупно 40 фитоценоза, од којих 4 имају реликтни карактер. У овим реликтним заједницама највећу вредност има Панчићева оморика *Picea omorika* (Pančić) Purkyně/, терцијерни реликт и ендемит. Добро очуване шуме смрче, јеле и букве (*Piceo-Abietetum* Čolić 1965) распрострањене су на преко 60% територије Националног парка и спадају међу најочуваније и најквалитетније шумске екосистеме у Србији и Европи.

На Тари, оморика расте на стрмим, претежно северу изложеним странама кањона Дрине и мањих кањона њених притока. Оморика образује претежно мешовите и ређе чисте шумске заједнице. У Националном парку констатован је један еколошко-вегетацијски низ заједница на кречњаку који обухвата најмезофилнију заједницу оморике, црне јове и других врста дрвећа (*Alno glutinosae - Piceetum omorikae* Čolić et Gigov 1958) на тресету, преко полидоминантних шума смрче, јеле, оморике, букве и других врста дрвећа (*Piceo omorikae - Abietetum* Čolić 1965) у струговима и на заклоњеним

местима. Овакав тип шуме на кречњаку заступљен је још једино у Клисури реке Милешевке. На серпентиниту, на Тари, на заклоњеним местима на доњим деловима падина и потока заступљена је заједница смрче, јеле, букве, црног и белог бора (*Piceo omorikae – Pinetum gocensis* Čolić 1965).

Зонирање шумске вегетације почиње од кањона Дрине у коме се посебно истичу термофилне заједнице са црним грабом. На стрмим странама и стенама кањона Дрине и Дервенте развијене су заједнице црног граба и црног бора. Црни граб (*Ostrya carpinifolia*) улази у састав и других термофилних заједница на кречњацима и серпентинитима, од којих су најважније оне које изграђују храстови. У подножју планине Таре на развијеним земљиштима присутне су шуме цера и сладуна (*Quercetum frainetto – cerris*), а на вишим положајима шуме китњака. Чисте храстове шуме јављају се као појас на блажим падинама планине како из правца Бајине Баште према Калуђерским барама, тако и из правца Кремана. У том појасу налазе се шуме црног бора (*Pinetum nigrae*), као и мешовите шуме црног и белог бора (*Pinetum nigrae – sylvestris*) да би на Калуђерским барама доминирао бели бор (*Pinus sylvestris*). У вишим деловима кањона према површи, учешће букве у изградњи заједница је све израженије да би на самој ивици кањона и површи букове шуме биле доминантне. У њиховој изградњи обавезно учествује јела, а у мањој мери и смрча, која постаје доминантнија на мразиштима и вртачама кречњачке површи планине. Скоро све поменуте заједнице на Тари чине мозаик екосистема, што је нарочито изражено на површи где се у зависности од експозиције и нагиба терена смењују на малим просторима различите заједнице лишћарских и четинарских врста, скоро увек примешане. Овом мозаику шумских заједница и њихових састојина треба додати разноврсне заједнице зељастог типа, представљене мезофилним ливадама кошаницама и планинским тресавама. На серпентинским и кречњачким камењарима, остењацима и стенама развијене су специфичне рудинске и хазмофитске заједнице богате ендемичним врстама.

У оквиру Националног парка Тара издвојено је 18 типова шума. На основу типолошке просторне заступљености најзаступљенији су следећи типови шума:

- тип шуме смрче, јеле и букве (*Piceo – Abieti – Fagetum typicum*) на дубоким до средње дубоким смеђим земљиштима на кречњаку, који покрива 48,0% обрасле површине државних шума у Националном парку;
- тип шуме црног граба и црног јасена (*Fraxineto – Carpinetum*) на скелетним земљиштима на кречњаку (21, 9%);
- тип шуме планинске букве са вијуком (*Fagetum moesiacaе montanum drymetosum*) на плитком скелетном земљишту на кречњаку (6,8%);
- тип шуме смрче, јеле и букве (*Piceo – Abieti – Fagetum drymetosum*) на плитком и скелетном смеђем земљишту на кречњаку који заузима 8,1% обрасле површине државних шума Националног парка Тара (Остојић, Д. et al, 2015).

4. ЛОКАЛИТЕТИ СА РЕЖИМОМ I СТЕПЕНА ЗАШТИТЕ

Укупна површина у режиму заштите I степена износи 3.335,81 ха или 13,35% од укупне површине Националног парка Тара. У овом режиму се налазе најзначајније природне вредности Националног парка, обухваћене са 17 строгих природних резервата. Констатовани су следећи локалитети: „Било“, „Љути брег“, „Црвене стене“, „Студенац“, „Горушице“, „Звезда“, „Врањак“, „Змајевачки поток“, „Црвени поток“, „Кањон бруснице“, „Алушка планина“, „Кремићи“, „Клисура Дервенте“, „Клисура Раче“, „Рачанска Шљивовица“, „Кањон склопови“ и „Пушине“. Од тога је осам (8) нових локалитета, валоризованих 2015. године и то: „Кањон бруснице“, „Алушка планина“, „Кремићи“, „Врањак“, „Змајевачки поток“, „Студенац“, „Кањон склопови“ и „Пушине“.

На простору Националног парка „Тара“ констатовано је 12 локалитета са I режимом заштите у којима се јавља Панчићева оморика. Оморика је терцијерни реликт и ендемит Балканског полуострва. Ареали оморике и сродних врста у терцијери и плеистоцену били су далеко већи док су данас сведени на неколико дисјункција рефугијалног карактера (Кошанин, Н., 1923; Чолић, Д., 1953, 1957, 1965, 1967, 1986; Матвејев, С., 1961; Фукарек, П., 1967; Стојановић, Љ., 1975; Видаковић, М, 1982; Исајев, В., 1987). Савремени природни ареал оморике обухвата неколико већих подручја у узаном појасу око средњег тока Дрине у западној Србији и источној Босни. Констатовано је да у Србији оморика расте на стрмим, претежно северу изложеним странама великог кањона Дрине и мањих кањона њених притока, као и на падинама планине Јадовник у клисури реке Милешевке (Мишић, В., 1983; Матовић, М., 1982, 1983, 1986; Динић, А., Татић, Б., 2006). Иако је оморика свестрано изучавана, релативно се мало зна о узроку смањивања њеног ареала и природном обнављању ове врсте у шумама планине Таре (Остојић, Д., 2005).

Досадашња фитоценолошка истраживања у Националном парку „Тара“ показала су да је најчешће присутна заједница оморике, смрче, јеле и других врста дрвећа (*Piceo omorikae* – *Abietetum* Čolić 1965; syn. *Piceetum omorikae* – *abietis calcicolum* Gajić et Vasiljević 1992) на кречњаку. Ова заједница је заступљена на девет локалитета: „Било“, „Љути брег“, „Црвене стене“, „Студенац“, „Горушице“, „Звезда“, „Врањак“, „Алушка планина“ и „Кремићи“. На овим локалитетима издвајају се две групе станишта. Прва група станишта обухвата стругове и сипаре на кречњачким црницама, које се претежно налазе између стена и испод стена. Друга група обухвата претежно стрме кречњачке падине. Ту спада венац Црног врха као део планинског комплекса Таре, Звезде и Црног врха. Локалитети „Љути брег“ и „Било“ се налазе на Црном врху. Поред горе наведене асоцијације оморике, смрче и јеле, постоји и субасоцијација са црним бором на кречњачким стрмим падинама и испод великих громада стена (Динић, А., Татић, Б., 2006; Гајић, М. *et al.*, 1992).

Локалитет „Било“, површине 13,38 ха, налази се у централном делу Националног парка, изнад села Јокићи, а испод Црног врха (1.251 m н.в.). Проглашен је строгим природним резерватом 1950. године. Састојина оморике

налази се на северозападној падини нагиба 50-55° на тријаском кречњаку, који издија на површину у виду већих блокова стена. У мешовитој шуми оморице, смрче, јеле, црног бора, букве, трепетљике, иве и брекиње (*Piceo omorikae* – *Abietetum* Čolić 1965) констатовано је земљиште типа органогене кречњачке црнице. Надморска висина локалитета креће се 970–1.220 m.

Локалитет „Љути брег“ заузима површину 4,71 ha. Налази се на падини Црног врха, на надморској висини 1.050 – 1.230 m. Проглашен је резерватом 1950. године. Мешовита шума оморице, смрче, јеле, црног бора, букве и горског јавора (*Piceo omorikae* – *Abietetum* Čolić 1965) развијена је на тријаском кречњаку, на органогеној кречњачкој црници, нагиба 35-55°.

Локалитет „Црвене стене“, површине 45,72 ha, налази се у централном делу Националног парка Тара. Проглашен је строгим природним резерватом 1950. године. Обухвата северне и северозападне падине Црног врха у изворишној челенци Кремићког потока на надморској висини 1.000 – 1.200 m. Геолошку подлогу чини кречњак формације горње креде. На овом локалитету је констатована мешовита шума оморице, смрче, јеле, црног бора, букве и других врста дрвећа (*Piceo omorikae* – *Abietetum* Čolić 1965) на органогеној кречњачкој црници. Ово је најбогатије налазиште Панчићеве оморице.

Локалитет „Студенац“, површине 2,74 ha, налази се на месту званом Студенац, у саставу комплекса Црни врх, у засеоку горње Караклије на подручју Заовина. Састојина оморице, смрче, јеле, букве, борова и других врста (*Piceo omorikae* – *Abietetum* Čolić 1965) налази се у приватном забрану, на северозападној падини, нагиба 35-60°, на надморској висини 1.255 – 1.350 m. Кречњак издија на површину у већим коадама и блоковима стена.

Локалитет „Горушице“, површине 11,26 ha, налази се у средишњем делу Националног парка Тара, на обронцима виса Голија (1.258 m н.в.) на стрмим северним падинама нагиба до 65°. Проглашен је строгим природним резерватом 1950. године. Поред реликтне мешовите шуме (*Piceo omorikae* – *Abietetum* Čolić 1965), заступљена је и шумска заједница смрче, јеле, букве и горског јавора (*Piceo* – *Abieti* – *Fagetum* Čolić 1965).

Локалитет „Звезда“, површине 2.030,18 ha, обухвата делове планине Таре према реци Дрини, на различитим експозицијама, на надморским висинама 220-1.440 m. Проглашен је строгим природним резерватом 1950. године. Већи део локалитета чине стране окренуте западу и северозападу са деловима кањона Дрине. Станишта оморице заузимају стрмије падине дубоког кањона Дрине експониране углавном ка северу. На овом локалитету поред оморице присутни су и следећи терцијерни реликти: зеленика (*Ilex aquifolium*), Благајев ликовач (*Daphne blagayana*) и тиса (*Taxus baccata*). Као и на претходним локалитетима и овде је присутна заједница оморице (*Piceo omorikae* – *Abietetum* Čolić 1965).

Локалитет „Врањак“, површине 6,10 ha, налази се на подручју села Заовине (слика 1). Представља класично налазиште оморице (*Locus clasicus*). Заузима први део кратке клисуре Белог Рзава. Налази се на надморској висини од 850 m, врло стрмом терену 35-45° и север-северозападној експозицији. Кречњак издија на површину у виду громада стена. Састојина са оморицом на органогеној – скелетној кречњачкој црници припада заједници *Piceo*

omorikae – *Abietetum* Čolić 1965. У доњем делу резервата поред оморице заступљена је и смрча, а на већој висини непосредно испод литице црни бор.

Локалитет „Алушка планина“, површине 98,32 ha, се налази у централном делу Националног парка Тара, у непосредној близини села Растиште, на врло стрмом до врлетном терену, нагиба преко 35°, надморске висине 900-1.240 m. Земљиште је смеђе на кречњаку. Простор је обрастао заједницом *Piceo omorikae* – *Abietetum* Čolić 1965. Специфичност рељефа условила је мозаичност распореда шумских врста. У доњем делу резервата поред црног бора јавља се црни граб и црни јасен, а у горњем делу резервата заступљене су смрча, буква и јела са неколико стабала оморице.

Локалитет „Кремићи“, површине 8,07 ha, налази се у централном делу Националног парка, изнад истоименог села, на нагнутом терену, надморске висине 750-980 m. Геолошка подлога је органогени једри кречњак. Заједница оморице, смрче, јеле, букве, борова и других врста (*Piceo omorikae* – *Abietetum* Čolić 1965) је на органогеној кречњачкој црници. На овом локалитету је констатовано велико присуство оморице (154 стабла), уз примесу осталих дрвенастих врста као што су: јела, буква, бели бор, бели јасен, брест, китњак, јаребика, црни граб, дивља трешња, брекиња и бреза.

Поред ових девет строгих природних резервата, које карактерише исти тип шуме на кречњаку, констатовани су и локалитети на којима се оморица налази на другим геолошким подлогама изграђујући друге типове шума.

Локалитет „Змајевачки поток“, површине 6,79 ha, представља део грена, другог по висини врха Таре-Зборишта, који се преко Никшића Преседла спушта према Белом Рзаву и завршава Пасјом стеном. Овај локалитет се налази у атару села Заовине, у засецима Ђурићи и Лазићи. Карактерише га заједница оморице, смрче, јеле, црног и белог бора (*Piceo omorikae* – *Pinetum gocensis* Čolić 1965) на скелетном смеђем земљишту на серпентиниту. У спрату приземне флоре констатовано је велико присуство црњуше (*Erica carnea*). Комплекс еколошких фактора (доњи делови падина у близини потока, специфична мезо и микроклима) условио је појаву ове заједнице оморице, као и велико присуство црњуше. Шума се налази на север-североисточним падинама, на нагибу 30-35°, на надморској висини 800-850 m. Овај локалитет представља једино станиште оморице на серпентиниту на читавој Тари. Посебан печат локалитету даје шума смрче и Панчићеве оморице (*Piceetum omorikae* – *abietis*).

Локалитет „Црвени поток“ заузима површину од 20,09 ha. Налази се на Митровцу, у централном делу Националног парка, и у непосредној близини пута Митровац-Заовине. Проглашен је строгим природним резерватом 1950. године. Оморица се овде налази на мочварном земљишту. На овом станишту је констатована шума полидоминантног карактера оморице са смрчом, јелом, буквом, планинским јавором, црном јовом и мноштвом хигрофилних врста (*Alno glutinosae* – *Piceetum omorikae* Čolić et Gigov 1958) на тресету (Чолић, Д., Гигов, А., 1958). Ова заједница се због специфичности станишта и фитоценозе разликује од осталих локалитета на кречњаку и серпентиниту у Србији и Босни. Геолошка подлога је кречњак који на једном месту у депресији издија на површину. Надморска висина у резервату

је 1.085 m, експозиција слабо изражена североисточна, са благим нагибом од 3-5°.

Локалитет „Кањон Бруснице“, површине 407,87 ha, обухвата сливно подручје Брусничког потока заједно са његовим изворишним делом и ушћем Средњег потока и Омарске реке (проширени раније проглашени резервати „Брусница“ и „Караула штула“). Налази се на надморској висини 831-950 m. Станиште обухвата старе црноборове шуме и заједницу Панчићеве оморике са црњушом (*Erico carneae* – *Piceetum omorikae* Matović 1983) на органогеној кречњачкој црници. Брдо Брусница је прекривено остатком старих шума црног бора старости око 200 година са правилно развијеним правим стаблима и специфичним тањирастим до кишобранастих крошњама. У овом заштићеном резервату поред црног бора присутна је оморика која се овде населила након великог пожара који је избио 1946. године и захватио цео кањон Бруснице. Ово је једино природно добро у оквиру Националног парка „Тара“ са обновљеном аутохтоном вегетацијом на опожареној површини.

Локалитет „Клисура Дервенте“, површине 235,67 ha, чини природну границу између планина Таре и Звезде. Кањон је дужине око 2 km, са уским дном 3-10 m и високим стрмим стеновитим кречњачким странама. Кречњаци и доломити средњег и горњег тријаса изграђују подлогу кањона и главну масу овог дела планине Таре. Земљишта образована у клисури Дервенте су сироземи и црнице. С обзиром на велику разноврсност микростаништа и специфичан историјски развој овог подручја и његовог биљног света у клисури Дервенте распрострањено је неколико реликтних осиромашених шумских заједница са црним грабом и другим реликтним врстама. Ове заједнице се просторно смењују на малим растојањима на еколошки различитим стаништима градећи један еколошко-ценолошки низ: *Aceri* – *Ostryo* – *Fagetum subass. Juglandetosum* у стрмим дубљим увалама, *Ostryo carpinifoliae* – *Fraxinetum orn* у плићим увалама и раседима између великих блокова стена и *Ostryo* – *Pinetum nigrae* која заузима најистакнутије и најстрмије кречњачке гребене. У горњим деловима леве кањонске стране широко су распрострањене заједнице цера (*Quercetum cerris*) и заједнице са градићем (*Carpino orientalis* – *Quercetum cerris*), које углавном карактеришу и читав околни предео. У оквиру овог локалитета посебно треба издвојити присуство две нове заједнице на кречњачким стенама и делимично везаним сипарима са леве кањонске стране. То су: *Centaureo derwentanae* – *Seslerietum rotundifoliae* и *Satureio montanae* – *Achnatheretum calamagrostis*. Ово су типичне хазмофитске заједнице развијене у пукотинама кречњачких стена на нагибима до 90° у висинском дијапазону 240-350 m н.в.

Локалитет „Клисура Раче“ је површине 301,80 ha. Заузима клисурасти део долине Раче, од манастира до изворишта испод Боровог Брда на кречњачкој геолошкој подлози. Овај локалитет обухвата десну и леву обалу реке Раче 600-1.000 m н.в. на нагибу 15-35°. На десној обали клисуре налази се брдска букова шума (*Fagetum submontanum moesiacum* (Rudski 1940) Јовановић 1967) са буковим стаблима висине до 35 метара, пречника преко 1m. Ове букове шуме простиру се високо и континуирано уз падину све до

највиших делова кањона који су обрасли планинским мешовитим шумама букве, смрче, јеле и црног бора. Одстењаци и стрме стране прекривени су заједницама црног граба и црног бора (*Ostryo – Pinetum nigrae* Čolić 1965). На уласку у клисуру развијене су реликтне чисте орахове шуме (*Parietario – Juglandetum*). После зоне орахових чистих шума у кањону са обе стране реке простиру се мешовите шуме букве и ораха (*Juglando – Fagetum submontanum* Mišić (1963) 1972). На Лађевацу, на десној обали Раче, налазе се три извора топле минералне воде. Идући даље уз реку изнад појаса буково-орахових шума на стрмим падинама кањона распрострањене су заједнице црног граба и ораха (*Ostryo – Juglandetum*), а на странама и уским стеновитим узвишењима заједнице црног граба, црног јасена и црног бора (*Ostryo – Pinetum nigrae*) које се простиру до изласка из кањона, до висине око 1.000 метара. У дубоким увалама констатоване су шуме брдске букве, јавора и црног граба (*Aceri – Ostryo – Fagetum* B. Jovanović 1979) које се јављају у нижим деловима кањона и често у свом саставу као примесу имају и орах.

Локалитет „Рачанска Шљивовица“ површине 17,81 ha обухвата тродоминантну шуму смрче, јеле и букве (*Piceo – Abietetum* Čolić 1965) на кречњаку, нешто сиромашнијег флористичког састава (83 биљне врсте). Проглашен је строгим природним резерватом 1950. године. Ова шума одражава специфичне климатске услове Таре на надморској висини око 1.000 m, где смрчев појас одсуствује. Везана је за орографске прилике равне Таре, кречњачку подлогу и представља климарегионални тип шуме.

Локалитет „Кањон склопови“, површине 111,79 ha, се налази у јужном делу НП Тара и обухвата кањон Белог Рзава. На овом станишту карактеристична је и разноврсна флора и фауна, са великим бројем угрожених врста. Насељавају га следеће ендемичне врсте: Панчићева млечика (*Euphorbia rančićii*), рунолист (*Leontopodium alpinum*), двоцветна љубичица (*Viola biflora*) и *Dactylorhiza maculata*. Кањон Белог Рзава је карактеристичан по заступљености вегетације стена, сипара и точила. У вегетацији пукотина стена највеће учешће имају ендемични балкански и субендемични балканско-апенински елементи. Веома је значајно и присуство врсте *Potentilla kaulescens* која насељава пукотине кречњачких стена у централном делу кањона.

Поред вегетације сипара и точила која се простире на великим површинама, у кањону Рзава се срећу и ксеромезофилне шуме букве са црним грабом и то на кречњачкој подлози у региону брдске и планинске букве. На овом локалитету најчешћа асоцијација је *Aceri – Ostryo – Fagetum* B. Jovanović 1979, која се јавља у дубоким стеновитим усецима у централном делу кањона Рзава. У овој заједници која има полидоминантни карактер доминирају следеће врсте: *Ostrya carpinifolia*, *Fagus moesiaca*, али су бројни и *Acer pseudoplatanus*, *Acer platanoides*, *Ulmus montana*, *Tilia cordata*, *Tilia platyphyllos* и друге дрвенасте врсте.

Локалитет „Пушине“, површине 1,64 ha, налази се у источном делу Националног парка Тара, на надморској висини 650-950 m. Поседна вредност овог локалитета је присуство божиковине (*Ilex aquifolium*). Седам стабала божиковине су саставни део шумске асоцијације планинске букве са вију-

ком (*Festuco drymeiae* – *Fagetum moesiacaе* В. Јовановић 1973). Шума планинске букве са вијуком налази се на плитком и скелетном смеђем земљишту на кречњаку. Стабла божиковине достижу висину до 10,7 m, пречник дебла на прсној висини је до 14 cm и висина дебла до прве живе гране је 3,4 m. Божиковина је зимзелени жбун или ниско дрво и у Србији је заштићена законом од сече и као природна реткост.

Слика 1. Састојина са омориком (*Piceo omorikae* – *Abietetum*)
на локалитету Врањак у НП „Тара”

Фото-документација Завода за заштиту природе Србије

Photo 1 Serbian spruce stand (*Piceo omorikae* – *Abietetum*)
on the site of 'Vranjak' in 'Tara' National Park

Source: Documentation of the Institute for Nature Conservation of Serbia

5. ЗАКЉУЧЦИ

Национални парк „Тара” основан је 1981. године на површини од 22.000 ха, са седиштем у Бајиној Башти. Стручни тим Завода за заштиту природе Србије 2015. године вршио је детаљна истраживања терена, ревизију и валоризацију нових локалитета, при чему је успостављена нова површина Националног парка која износи 24.991,82 ха. Овом приликом је простор Националног парка проширен за подручје Заовина, које је било предложено за заштиту 2008. године, као предео изузетних одлика, и утврђени су нови режими заштите. Режимом I степена заштите обухваћено је 3.323,92 ха. Укупна површина шума у Националном парку Тара према овим подацима износи 19.927,93 ха, док се у режиму I степена заштите налази свега 3.001,55 ха шуме.

У раду је приказана анализа шумских фитоценоза у оквиру 17 локалитета I режима заштите: „Било“, „Љути брег“, „Црвене стене“, „Студенац“, „Горушице“, „Звезда“, „Врањак“, „Змајевачки поток“, „Црвени поток“, „Кањон Бруснице“, „Алушка планина“, „Кремићи“, „Клисура Дервенте“, „Клисура Раче“, „Рачанска Шљивовица“, „Кањон склопови“ и „Пушине“.

Шума смрче, јеле и букве (*Piceo – Abietetum* Čolić 1965) која прекрива планинску висораван Таре је климарегионалног карактера и заузима преко 60% територије Националног парка.

У односу на остале националне паркове Србије, Тара се одликује најквалитетнијим и најочуванијим шумским екосистемима на Балкану и у Европи. Њена највећа вредност се огледа у присуству Панчићеве оморице (*Picea omorika*), терцијерног реликта и ендемита, која се овде налази у 12 строгих природних резервата. Савремени природни ареал оморице обухвата неколико већих подручја у узаном појасу око средњег тока Дрине у западној Србији и источној Босни. Констатовано је да у Србији оморица расте на стрмим, претежно северу изложеним странама великог кањона Дрине и мањих кањона њених притока, као и на падинама планине Јадовник у клисури реке Милешевке. Од 12 издвојених локалитета у режиму I степена заштите у којима се јавља оморица, у девет резервата на кречњаку је присутна једна иста заједница оморице, смрче, јеле и других врста дрвећа (*Piceo omorikae – Abietetum* Čolić 1965) која настањује стругове и сипаре на кречњачким црницама између стена и испод стена. Ова заједница се налази на следећим локалитетима: „Било“, „Љути брег“, „Црвене стене“, „Студенац“, „Горушице“, „Звезда“, „Врањак“, „Алушка планина“ и „Кремићи“.

Локалитет „Змајевачки поток“ карактерише заједница оморице, смрче, јеле, црног и белог бора (*Piceo omorikae – Pinetum gomensis* Čolić 1965) на скелетном смеђем земљишту на серпентиниту, а налази се у атару села Заовине.

На Митровцу, у централном делу Националног парка Тара, на локалитету „Црвени поток“, на тресету, констатована је шума полидоминантног карактера оморице са смрчом, јелом, буквом, планинским јавором, црном јовом и мноштвом хигрофилних врста (*Alno glutinosae – Piceetum omorikae* Čolić et Gegov 1958).

Локалитет „Кањон Бруснице“ обухвата два раније проглашена резер-

вата „Брусница“ и „Караула штула“. Станиште обухвата старе црноборове шуме и заједницу Панчићеве оморице са црњушом (*Erico carneaе – Piceetum omorikaе* Matović 1983) на органогеној кречњачкој црници. Значајно је да је поред црног бора присутна оморица која се овде населила након великог пожара који је избио 1946. године у некадашњем резервату „Караула штула“. Ово је једино природно добро у оквиру Националног парка Тара са обновљеном аутохтоном вегетацијом на опожареној површини.

Локалитети „Клисура Дервенте“, „Клисура Раче“ и „Кањон склопови“ на којима није присутна оморица карактеришу се великим богатством биодиверзитета и разноврсношћу природних шумских заједница. С обзиром на велики распон надморских висина присутни су еколошки нивои заједница од термофилних до мезофилних. У „Клисури Дервенте“ распрострањено је неколико реликтних осиромашених шумских заједницама са црним грабом и другим реликтним врстама. У „Клисури Раче“ констатоване су брдске и планинске букове шуме са црним грабом, црним јасеном и орахом. У „Кањону Склопови“ налазе се ксеромезофилне шуме букве са црним грабом.

Локалитет „Рачанска Шљивовица“ обухвата тродоминантну шуму смрче, јеле и букве (*Piceo – Abietetum* Čolić 1965) на кречњаку. Ова шума одражава специфичне климатске услове Таре висине око 1.000 m, где смрчев појас одсуствује.

Локалитет „Пушине“ карактерише станиште дожиковине (*Plex aquifolium*). Седам стабала дожиковине су саставни део шумске асоцијације планинске букве са вијуком (*Festuco drymeiae – Fagetum moesiacaе* B. Jovanović 1973).

ЛИТЕРАТУРА

- Антић, М., Авдаловић, В., Јовић, Н. (1968): Еволуционо-генетичка серија земљишта (сирозем, проторендина, рендзина, браунизирана рендзина, *terrafusca*, псеудоглеј) на кречњаку планине Таре. Гласник шумарског факултета 34:65-82, Београд.
- Видаковић, М. (1982): *Picea omorika* (Panč.) Purkyně-In:Четињаче:Морфологија и варијабилитет, стр. 335-345, ЈАЗУ, Свеучилишна наклада Либер, Загреб.
- Букин, М., Амићић, Л., Миловановић, Ј., Исаиловић, Г. (2017): Природни потенцијали вегетације Парка природе „Шарган-Мокра Гора“ у склопу санитарно-хигијенских и здравствених функција шума. Шумарство, Београд (LXIX), бр.1-2, стр. 137-157.
- Гајић, М., Којић, М., Караџић, Д., Васиљевић, М., Станић, М. (1992): Вегетација Националног парка Тара.-Шумарски факултет, Београд, Национални парк Тара, Бајина Башта.
- Гбурчик, П. (1992): Климатски услови на планини Тари. У монографији „Вегетација националног парка „Тара“ - М. Гајић и др., 1992. стр. 9-20.
- Динић, А., Татић, Б. (2006): Шуме Панчићеве оморице. Ин. Шкорић ет. Васић (ед): Вегетација Србије II(2), 213-244. САНУ, Одељење хемијских и биолошких наука, Београд.
- Исајев, В. (1987): Оплеменењивање оморице (*Picea omorika* (Panč.) Purkyně) на генетичко-селекционим основама. Докторска дисертација, Шумарски факултет, Београд.
- Јовић, Н. (1973): Смеђа подзлата земљишта Србије, њихова генеза и особине, Гласник Шумарског факултета Београд, Серија Е, 5, бр. 42:1-88.

- Кнежевић, М. (1992): Карактеристике земљишног покривача Националног парка Тара. У монографији „Веgetација националног парка Тара“ - М. Гајић и др., 1992. стр. 23-28.
- Рогановић, В., Кнежевић, М., Четиковић, Б. (2015): Лексикони националних паркова Србије ТАРА, ЈП Службени гласник, саиздаваштво са ЈП Национални парк Тара, ГИ „Јован Цвијић“ САНУ, Београд.
- Кошанин, Н. (1923): Живот терцијарних биљака у данашњој флори - Глас Српске Краљевске Академије, 107, први разред, 45:1-13. (*Pomorika*, стр.6-7).
- Матвејев, С. (1961): Биogeографија Југославије, Биолошки институт НР Србије, Посебна издања књ. 9:1-232, Београд.
- Матовић, М. (1982): Ново налазиште Панчићеве оморике. Природа, Загреб.
- Матовић, М. (1983): Реликтна заједница Панчићеве оморике (*Erico-Piceetum omorikae mixtum*) у кањону Милешевке. Шумарство, Београд 36(2):19-30.
- Матовић, М. (1986): Веgetација кањона Милешевке. Глас Полимља. Пријепоље.
- Мишић, В. (1982): Реликтне полидоминантне шумске заједнице Србије, Посебно издање, Матица српска, Нови Сад.
- Мишић, В. (1983): Шумска веgetација Јадовника, Златара и долине реке Милешевке, Архив биолошких наука, Београд 35(1-2):3Р-4Р.
- Мишић, В. (1994): Природни резервати Националног парка Тара-сколошко – фитоцеonoлошка студија шумске и жбунасте веgetације, Завод за заштиту природе Србије, Београд.
- Остојић, Д., (2005): Еколошки чиниоци природног одржавања и обнове ценопопулација Панчићеве оморике у НП Тара. Докторска дисертација. Шумарски факултет (манускрипт).
- Остојић, Д., Динић, А. (2009): Експериментална фитоцеonoлошка испитивања природног обнављања оморике (*Picea omorika*/Pančić/Purkyně) у Националном парку Тара. Шумарство, Београд (1-2):23-36.
- Остојић, Д., Динић, А. (2012): Резервати природе са оморицом у Србији-основне карактеристике и заштита, Заштита природе, 62/2:5-18, Београд.
- Остојић, Д., Крстески, Б., Красуља, С., Секулић, Н. и др. (2015): Студија заштите Стручна основа за израду закона о националном парку Тара, Завод за заштиту природе Србије, Београд.
- Стојановић, Љ. (1975): Панчићева оморика на карактеристичним налазиштима у Србији-Магистарски рад-ЈП „Тара“, Бајина Башта (1-95).
- Стојановић, Љ., Крстић, М. (2003): Основни проблеми гајења букових шума, Шумарство, бр.1-2, стр. 25-37, Београд.
- Томић, З. (2006): Преглед синтаксона шумске веgetације Србије. Ин. Шкорић ет. Васић (едс): Веgetација Србије II(2), 287-304. САНУ, Одељење хемијских и биолошких наука, Београд.
- Томић, З., Ракоњац, Љ. (2011): Survey of syntaxa of forest and shrub vegetation of Serbia, Folia biologica et geologica 52/1-2, Ljubljana.
- Фукарек, П. (1967): Панчићево откриће оморике и њено даље проучавање. Панчићев Зборник у спомен 150-годишњице његовог рођења. Српска Академија наука и уметности. Одељење природно-математичких наука, Београд, 27-67.
- Цвијић, Ј. (1924): Геоморфологија I. Београд.
- Цвијић, Ј. (1926): Геоморфологија II. Београд.
- Чолић, Д. (1953): Станишта Панчићеве оморике на десној страни Дрине. Заштита природе, Београд 4-5: 425-659.
- Чолић, Д. (1957): Неки пионирски карактери панчићеве оморике и њена улога у сукцесији биљних заједница. Архив биолошких наука, Београд 9(1-4): 51-60.
- Чолић, Д., Гигов, А., (1958): Асоцијација са панчићевом оморицом (*Picea omorika* Panč.) на мочварном станишту. Биолошки институт НР Србије, Посебна издања књ. 5(2:1-131), Београд.

- Чолић, Д. (1965): Порекло и сукцесија шумских заједница са панчићевом омориком (*Picea omorika* Panč.) на планини Тари. Заштита природе, Београд, 29-30:65-90.
- Чолић, Д. (1967): Пожар као еколошки фактор у сукцесији заједница панчићеве оморике и редуковању њеног ареала. Републички завод за заштиту природе, Београд (Заштита природе 33/1966, Посебно издање).
- Чолић, Д. (1986): Трагови континуалнијег распрострањања панчићеве оморике у оквиру њеног рецентног ареала. Републички завод за заштиту природе Србије, Београд (Заштита природе 33/1966, Посебно издање).
- (1981): Закон о националним парковима „Службени гласник СРС“, бр. 41/1981.
- (2015): Закон о националним парковима „Службени гласник РС“, бр. 84/2015.
- Закону о заштити природе „Службени гласник РС“, бр. 36/09, 88/10, 91/2010 - исправка, 14/2016 и 95/2018-други закон.

SPECIAL NATURAL VALUES OF THE 1st DEGREE PROTECTION REGIME FORESTS IN 'TARA' NATIONAL PARK

Dragana Ostojić
Biljana Krsteski
Anka Dinić
Ana Petković

Summary

Over the last 34 years, since the establishment of 'Tara' National Park in 1981, which at that time covered an area of 22,000 hectares, several revisions and valorizations of the protected natural estate have been carried out. The latest in-depth field research, revision and valorization of new sites were carried out by the expert team of the Institute for Nature Conservation of Serbia in 2015 and a surface area of 24,991.82 ha was established. The National Park area was extended to the area of 'Zaovine' which was proposed for protection in 2008, as an area of outstanding qualities. The revision entailed the establishment of new protection regimes. The protection regime of the 1st degree covers 3,323.92 ha. According to these data, the total area of forests in 'Tara' National Park is 19,927.93 ha but only 3,001.55 ha of forests are under the 1st degree protection regime. Strict protection, i.e., the 1st degree protection regime is implemented in the protected area or its part that has original or slightly changed ecosystems of exceptional scientific and practical importance. Taking into account the fact that the 1st degree protection regime contains the most valuable forest ecosystems of Tara, the paper studies forest phytocoenoses within the following 17 sites of this protection regime: 'Bilo', 'Ljuti Breg', 'Crvene Stene', 'Studenac', 'Gorušice', 'Zvezda', 'Vranjak', 'Zmajevački Potok', 'Crveni Potok', 'Kanjon Brusnice', 'Aluška Planina', 'Kremiči', 'Klisura Dervente', 'Klisura Rače', 'Račanska Šljivovica', 'Kanjon Sklopovi' and 'Pušine'. 'Tara' National Park has rich biodiversity of flora that includes 1,156 species of vascular flora, 76 of which are endemic. A total of 40 phytocoenoses are present, many of which are relict. The preserved forest of spruce, fir and beech (*Piceo – Abietetum* Čolić 1965), which covers the mountainous plateau of Mt. Tara from 1,000 to 1,100 m above sea level, is a regional forest and occupies over 60% of the territory of the National Park. In comparison to other national parks of Serbia, Tara is distinguished by the highest-quality and best-preserved forest ecosystems in the Balkans and in Europe. Its highest value is the presence of Serbian spruce (*Picea omorika*), a tertiary relict and endemic species found in 12 strict nature reserves. The contemporary natural range of distribution of the spruce includes several larger areas in the narrow belt around the middle course of the Drina River in western Serbia and eastern Bosnia. It has been noted that Serbian spruce grows on steep, predominantly north-facing aspects of the great Drina canyon and smaller canyons of its tributaries, as well as on the slopes of Mt. Jadovnik in the gorge of the Mileševka River. Out of the 12 sites identified in the 1st degree protection regime in which Serbian spruce occurs, nine reserves overlying limestone have the same community of Serbian

spruce, spruce, fir and other tree species (*Piceo omorikae* – *Abietetum* Čolić 1965) which inhabits screes and slides on limestone black soil between and under rocks. This community is found on the following sites: 'Bilo', 'Ljuti Breg', 'Crvene Stene', 'Studenac', 'Gorušice', 'Zvezda', 'Vranjak', 'Aluška Planina' and 'Kremići'. The site of 'Zmajevački Potok' is characterized by a community of Serbian spruce, spruce, fir, Austrian and Scots pine (*Piceo omorikae* – *Pinetum gocensis* Čolić 1965) on skeletal brown soil over serpentinite, in the village of Zaovine. In Mitrovac, in the central part of 'Tara' National Park at the site of 'Crveni Potok', polydominant forests of Serbian spruce with spruce, fir, beech, Balkan maple, black alder and a number of hygrophilous species (*Alno glutinosae* – *Piceetum omorikae* Čolić et Gigov 1958) grow on peat. 'Kanjon Brusnice' includes two previously declared reserves - 'Brusnica' and 'Karaula Štula'. The site encompasses old Austrian pine forests and the community of Serbian spruce with winter heath (*Erico carnea* – *Piceetum omorikae* Matović 1983) on organogenic limestone black soil. It is important to note that apart from Austrian pine, there is a significant presence of Serbian spruce which inhabited this area after the great fire that broke out in 1946 in the former 'Karaula Štula' Reserve. This is the only natural goods within 'Tara' National Park with autochthonous vegetation regenerated on a burned area. On the site of 'Klisura Dervente', there are several depleted relictual forest communities of hophornbeam and other relictual species, which alternate at small distances on environmentally diverse sites: *Aceri* – *Ostryo* – *Fagetum subass. juglandetosum* in steep and deep depressions, *Ostryo carpinifoliae* – *Fraxinetum orni* in shallow depressions and faults between large blocks of rocks and *Ostryo* – *Pinetum nigrae* that occupies the most prominent and steepest limestone ridges. In the upper parts of the left bank of the canyon, the communities of Turkey oak (*Quercetum cerris*) and Turkey oak with hornbeam (*Carpino orientalis* – *Quercetum cerris*) are widely distributed. They mainly characterize the entire surrounding area. The site of 'Klisura Rače' encompasses the right and the left bank of the Rača River. The right bank of the canyon is covered in submontane beech forest (*Fagetum submontanum moesiicum* (Rudski 1940) Jovanović 1967) which spreads to the highest parts of the canyon. Rocky karsts and steep sides are covered in forest communities of hophornbeam and Austrian pine (*Ostryo* – *Pinetum nigrae* Čolić 1965). Pure walnut forests grow in the gorge and mixed beech and walnut forests on either side of the banks. On the banks and narrow rocky hills, there are forests of hophornbeam, flowering ash and Austrian pine. The site of 'Račanska Šljivovica' includes the three-dominant forest of spruce, fir and beech (*Piceo* – *Abietetum* Čolić 1965) on limestone. This forest reflects the specific climate conditions of Mt. Tara, about 1,000 m a.s.l., where the spruce belt is absent. The site of 'Kanjon Sklopovi' includes the canyon of the Beli Rzav River, which is characterized by the presence of the vegetation of rocks, slides and chutes. Besides the vegetation of slides, the xeromesophilic beech forests with hophornbeam on limestone can be found in the region of submontane and montane beech (*Aceri* – *Ostryo* – *Fagetum* B. Jovanović 1979) of the Rzav River canyon. The site of 'Pušine' is a habitat of the common holly (*Ilex aquifolium*). Seven trees of common holly are an integral part of the forest association of montane beech with fescue-grass (*Festuco drymeiae* – *Fagetum moesiicae* B. Jovanović 1973). Each of these sites in the 1st degree protection regime is distinguished by the great richness of biodiversity and the diversity of natural forest communities. Most phytocoenoses in these reserves are of poly-dominant character because they are found mainly in cliffs and canyons. Given the large range of altitudes, there are environmental groups of communities ranging from thermophilic to mesophilic. These ecological series of forest communities are most prominent on the sites where Serbian spruce is absent.